

L'ús social del valencià. Antecedents

¿El valencià va avant, el valencià va arrere? Quin és l'ús social del valencià a començaments del segle XXI? Per a intentar respondre a eixa pregunta sense paréixer que estiguem ballant la yenka, segons l'estat d'ànim de cada moment, em permetran que em remeta a l'anàlisi d'una època que a mi m'ha ajudat molt a comprendre la situació sociolingüística actual.

Cadascú tendeix a pensar que la seua vida ha estat excepcional. I personalment, sens dubte, tots tenim raó. Socialment, però, hi han èpoques més farcides d'esdeveniments crucials perquè afecten en més gran mesura el devenir de les col·lectivitats. I l'època en què vaig a fixar-me és, a nivell sociolingüístic, heurísticament ben interessant. Per aproximar-m'hi utilitzaré alguna història de vida.

Les històries de vida són un instrument qualitatiu d'anàlisi i comprensió de la realitat social. Malauradament, l'estat actual de les meues investigacions, encara en estat embrionari, només em permet fer-ne un primera aproximació amb certs condicionants. Ser un dels molts protagonistes de la pel·lícula (com tants de vostés) m'ha proporcionat dades difícils d'arreglar d'una altra manera. Però té els inconvenients de veure els esdeveniments massa a prop. Faré, per tant, com aquell protagonista de *La Rosa Púrpura del Caire*. Me n'eixiré de la pantalla i em posaré en una fila (ni massa prop ni massa lluny). Ni massa prop perquè la passió no em produïska confusions; ni massa lluny perquè, miop com sóc, només puga albirar ombres enterbolides en compte de mitjanes clarors. Espere que la meua anàlisi els servisca, si més no, per encetar les seues pròpies reflexions. Perquè com alguns de vostés ja saben, "*Entre tots ho farem tot*".

Estem en 1968. Al meu carrer conviuen dos mons. Només descansem dels nostres interminables partits de futbol amb l'arribada del carro del senyor Ricardo mentre preguem perquè el Gordini del senyor Flores no aparque enmig del nostre camp situat entre els dos rastrells de la vorera del carrer. No ens estranyem quan veem passar ambdós tipus de vehicles. Ho considerem d'allò més natural. És un canvi gradual al qual ens anem adaptant sense adonar-nos-en. De la mateixa manera, en eixe any una nova moda s'ha implantat. La majoria dels pares de família gandians en tindre un xiquet li parlen en castellà. «És el que ara fan tots, és el millor per a ell»- pensen els que arriben a plantejar-se la qüestió. En poc de temps, tots ho veuen ben natural fins al punt que els que tenen fills majors els parlen en valencià i a les criatures que acaben d'arribar en castellà. I la família conviu així amb diferents àmbits d'ús en la mateixa casa. Sense cap problema.

Per què ha esdevingut això?, podem preguntar-nos. ¿Hi ha hagut, a les acaballes del franquisme, alguna llei més prohibitiva que aquelles que estaven en vigor des de l'any 39 i anteriorment? ¿Hi ha hagut una confabulació col·lectiva dels pixavins i acompanyants de veïnatge per no transmetre la llengua que els havia sigut transmesa? Què és el que ha ocorregut?

El procés de canvi de llengua de transmissió intergeneracional havia començat a la ciutat de València a finals del XIX i s'havia difós durant la primera meitat del XX, bàsicament. El major contacte amb els àmbits d'ús formals provocat per la modernització n'era la principal causa. Això, i la difusió d'un discurs assumit pels mateixos valencianoparlants d'associar el valencià a la incultura, talment un obstacle que impedira l'accés a la mobilitat social. A Barcelona això no va ocórrer perquè hi havia més usos formals d'ambdues llengües, la qual cosa va impedir l'associació de parlar català = no saber castellà. A València, en canvi, eixa associació triomfa i es difon. Serà qüestió de temps que eixe discurs propicie l'abandó de la llengua. Quan les situacions formals siguen predominants en la societat (amb els endinsaments socials i geogràfics pertinents) allò que ja estava present prèviament en el pensament, en el discurs, en la ideologia, esdevingué ús efectiu i es generalitzà en la realitat

Aquest procés s'esdevé en la dècada dels 60 a les ciutats mitjanes del país (excepte a Alcoi on ocorre més tard) tal com ja havia succeït a València i, un poc més tard, a Alacant. Els pares deixen de transmetre la llengua que se'ls ha transmés als seus fills, deixen de transmetre el valencià i passen a transmetre el castellà. Havia sigut un procés relativament ràpid. En aproximadament 20 anys (dels 50 als 70) Allò que havia començat com un canvi lingüístic amb mobilitat social esdevenia canvi lingüístic sense mobilitat (però sí amb desig de mobilitat) per part de la majoria dels gandians. S'acomplia allò de la necessitat de tres generacions, com a mínim, perquè es produïra el canvi lingüístic: l'àvia que encara no sap dir en castellà 'juez' i pronuncia /kués/ conviu amb els néts que parlen només en castellà des de ben menuts.

La modernització, amb l'increment de les funcions lingüístiques formals que suposava, anava deixant enrere la societat tradicional. I havia provocat que el discurs estigmatitzador de la llengua pròpia assumit pels usuaris del valencià amb lleialtat rutinària cristal·litzara en allò per al que havia estat destinat des de bell començament. El fet d'associar el valencià a ser analfabet, sense cultura, va tindre efecte precisament quan ser culte, saber de lletra, començava a ser percebut com a imprescindible o almenys desitjable per la major part de la societat.

El fet que aleshores s'esdevinguera a les ciutats mitjanes i no a les ciutats grans del país (on havia esdevingut abans) ni als pobles

menuts té a vore, al meu entendre, amb el lindar de predomini de les funcions lingüístiques formals. Allí on comencen a ser més importants (qualitativament) les relacions indirectes que no les relacions directes, les relacions cara a cara, és on el discurs estigmatitzador es concreta en normes restrictives d'ús quant a la llengua de transmissió intergeneracional.

És, per tant, el context social, el tipus d'interaccions predominants i no les característiques personals allò que, al capdavall, resulta definitiu. El context social és tan decisiu com ho demostra el fet que els habitants de fora de Gandia, d'altres pobles de la Safor i comarques veïnes, solien canviar de llengua de transmissió alhora que de lloc de residència quan venien a viure a Gandia. I inclús això es pot observar a nivell més intern de la ciutat. Els que no canvien de lloc de residència dins la ciutat i mantenen les xarxes de relacions socials són els últims a canviar lingüísticament. Potser perquè el fet de canviar de residència ('ai si jo visquera en un pis de la República Argentina!') té a vore amb la mobilitat social o almenys amb la percepció de mobilitat social.

El *La la la* guanya a Eurovision. I com el *La la la*, la situació sociolingüística gandiana del 68 té dos versions. La llengua dels xiquets *se'n va anar en un dia molt llarg* però va entrar per un altre costat, *al vent*. També als 60 la producció d'un discurs desestigmatitzador caracteritza una part del jovent universitari valencià. *D'un temps, d'un país i Nosaltres els valencians* podien emmarcar-lo. Els discursos innovadors, com totes les innovacions, s'escampen a partir de les grans urbs. L'abandó de la llengua arriba de València però també l'ampliació funcional que provoca eixe moviment que proposa una transgressió de les normes restrictives d'ús vigents. La innovació desestigmatitzadora arriba a Gandia. És Nadal de 1968. Tots els xiquets de l'Escola Pia van a cantar *El tamborilero* (cançó estrella de la Televisió única d'eixa època). Un mestre, un mestre només, transgredix la norma: els seus alumnes no es presenten a concurs perquè canten en valencià en un context on el castellà és l'única llengua formal. Cantaren una nadalenca, que havien après escrita en la pissarra: *Al 25 de desembre*. Paral·lelament a l'abandó de la llengua està eixamplant-se l'espai simbòlic de la comunitat lingüística, aquell subconjunt d'una comunitat lingüística amb lleialtat activa de la vitalitat del qual depèn l'ús d'una llengua. És un procés que anà ampliant l'ús efectiu en alguns àmbits d'ús formals, els menys controlables pel poder polític. Més exemples il·lustratius. *Un bon dia o potser una nit*, de tres anys més tard, en una d'eixes cases gandianes amb dos àmbits d'ús familiars, a una jove li regalen un single, *L'àguila negra*, en el dia del seu quinzé aniversari, cançó que tots escolten embadalits. L'any següent, *la mar bollirà com la cassola al forn* en en una aula d'un col·legi gandianà tot escoltant les *Veles i els Vents*, del senyor eixe que tenia una estàtua al costat de l'estació. El tardofranquisme *Desperta* de bon matí els radioients locals amb programes de ràdio en valencià,

es publica el *Llibre del poble de Déu* i alguns s'ensenyen el Pare nostre en valencià (cosa que els seus antecessors no havien fet des de feia algun centenar d'anys), també es fa alguna missa en valencià. Desenes de joves s'apunten als Cursos de Llengua Valenciana de Lo Rat- Penat, impel·lits per un context favorable gràcies a la lleialtat activa d'algun professor. Els més majors fan sessions de cine-club i desestigmatització en Ateneus juvenils. El Torreón cinema s'ompli dient NO. El franquisme s'acaba mentre la sala Gesmil esdevé el Passeig de la cançó, de Barcelona i de tots els grups valencians que són la manifestació més massiva i popular sorgida d'aquell grup desestigmatitzador sorgit als 60 i que aconseguia a la fi desestigmatitzar l'ús del valencià. A partir de la seua acció social el valencià ja no pogué associar-se a analfabetisme ni incultura. Fins i tot de vegades s'associà amb l'excessiu elitisme. Però recordem-ho, la desestigmatització a Gandia (i a la resta de ciutats mitjanes) vingué acompanyada d'una gran pèrdua: el valencià va deixar de ser la llengua de tots, de tots els nouvinguts. De tots els que naixien i dels que venien d'altres territoris amb llengua diferent. La capacitat integradora en valencià començava a perdre's paral·lelament a l'abandó de la llengua d'aprenentatge primari.

Als pocs anys de democràcia, el valencià entra a les escoles, com a llengua de l'ensenyament i com a assignatura. La política lingüística ampliadora de l'ús de la llengua tingué diversos efectes segons la realitat on s'aplicava. Als pobles on no havia arribat el procés de substitució lingüística el va parar en gran manera. A les ciutats grans, amplià el coneixement però sembla que escassament l'ús. A les ciutats mitjanes, com Gandia, produí allò que els sociòlegs s'entesten a dir però que poques voltes s'acompleix. Que els processos de canvi sociolingüístic són reversibles. Això de l'hebreu, vaja. I va i resulta que, de sobte, comencem a sentir apitxar a més i més xiquets gandians. El rostre dels que havien vist el final de la seua llengua d'aprenentatge primari comença a il·luminar-se. Les línies en valencià comencen a omplir-se i ,en alguns casos, perquè els xiquets aprenen a l'escola una llengua que ja (o encara) no parlen a casa. On uns només veuen la palatal africada sorda, altres veuen el començament del procés de reversió de la substitució lingüística.

Els mitjans de comunicació audiovisual acaben de contribuir (més marginalment TV3· o amb timidesa i mancances Canal 9) a la consolidació d'aquell sector social on més ha influït el discurs desestigmatitzador.

Però la política lingüística afavoridora de l'ús del valencià no ha sigut prou efectiva com per capgirar la situació i ens trobem en un statu quo amb un grau de minorització incapaç d'integrar lingüísticament els nouvinguts, incapaç de conseguir que el valencià siga la llengua de tots, el nexa d'unió necessari i garantir així un ús extensiu de la llengua.

Però els números són els números. La situació sociolingüística actual ens mostra que a Gandia (com a exemple de les ciutats mitjanes del país) el subconjunt de l'espai simbòlic no ha sigut prou nombrós com perquè les seues intervencions en la realitat contrarestaren en tota la població el sistema de normes restrictives d'ús. La llengua ha tornat a tenir èxit allí on hi havia més capacitat d'influència. Això ha servit per mantindre un sector poblacional amb lleialtat activa que manté la llengua en els àmbits d'ús informals i els àmbits d'ús formals possibles tot i difonent-ne la consolidació de l'ús exclusiu de la llengua en certs gèneres textuais. L'espai simbòlic no ha arribat on no podia arribar per raons demogràfiques i de manca de control social. L'extensió de l'ús a les capes socials i geogràfiques on l'acció social de l'espai simbòlic no ha arribat és tasca de les institucions valencianes mitjançant una política lingüística afavoridora de l'ampliació funcional de la llengua més enllà del manteniment simbòlic o especialitzat.

Per resumir aquesta anàlisi, exposaré les meues conclusions provisionals.

1. La modernització implica el predomini de les funcions lingüístiques formals en una societat. En les societats modernes en situació de conflicte lingüístic, les comunitats lingüístiques tradicionals amb llengües no usades en els àmbits formals tendixen a l'abandó de la llengua.
2. Eixe procés de modernització ha de concórrer amb una estigmatització de la llengua minoritzada que provoca que els seus usuaris assumisquen la llengua pròpia com a inferior i prescindible.
3. El punt d'inflexió de la substitució d'una llengua és el canvi de la llengua de transmissió intergeneracional. Això es dona quan els dos factors anteriors (modernització + interiorització de l'estigmatització) coincideixen. És un procés que comença en les ciutats grans (València i Alacant) i continua en les ciutats mitjanes del País a mesura que les funcions lingüístiques formals i els seus valors inherents hi predominen.
4. En el cas de les ciutats mitjanes este procés discorre des dels anys cinquanta fins a mitjans dels 70. En les últimes etapes la nova norma restrictiva d'ús (transmetre el castellà) esdevé norma d'ús convencional, cosa que no ocorre en les primeres etapes que responia a l'aplicació d'un ús intencional del castellà.
5. La capacitat d'integració dels nouvinguts disminueix per part de la comunitat lingüística minoritzada paral·lelament a l'abandó de la transmissió generacional.
6. En el mateix període, a partir de finals del 50, comença a construir-se i difondre's un discurs desestigmatitzador sorgit des de sectors universitaris i que va escampant-se per tot el

- País i altres sectors socials. Eixe discurs va aparellat a una ampliació funcional de la llengua en certs àmbits d'ús formals.
7. A partir de la democràcia, una nova política lingüística ampliadora de l'ús de la llengua s'uneix a l'acció social dels sectors que havien difós el discurs desestigmatizador, el qual comportava l'aplicació d'un ús intencional i extensiu de l'ús.
 8. El procés de substitució es deté en eixe moment en l'estadi que tenia en cada lloc. En un primer moment, provoca la inversió del procés en aquelles ciutats mitjanes on s'havia generalitzat l'abandó de la llengua en la transmissió intergeneracional. Aquesta inversió respon a un ús intencional del valencià semblant al corresponent ús intencional del castellà en les primeres etapes del procés de substitució del valencià pel castellà.
 9. La política lingüística existent (escola, mitjans de comunicació, administracions) no és prou ampliadora de l'ús com per a eixamplar eixe procés d'ampliació funcional, cosa que impedit que en les ciutats mitjanes l'adopció del valencià s'estenga a totes les capes de la població fins esdevenir norma d'ús convencional. En les ciutats grans la influència és menor atés que el procés de substitució estava en un grau més avançat. En els pobles menuts consolida el valencià com a llengua d'aprenentatge primari i la coerció social impedit la consolidació dels primers estadis del procés de canvi de llengua de transmissió.
 10. El procés de reversió lingüística és afavorit en aquelles ciutats mitjanes envoltades d'un conjunt de pobles menuts amb prou pes demogràfic i amb un ús quantitativament molt important del valencià; i on no havien arribat les etapes més extensives del canvi de llengua de transmissió intergeneracional.
 11. L'adopció del valencià com a llengua de tots necessita mesures de política lingüística encaminades a l'ampliació funcional, tant en àmbits d'ús formals com informals, així com la difusió d'un discurs que ho possibilita i que siga assumible per la major part dels valencians.

Això és tot. Ja està? I com s'acaba? Es poden preguntar vostés, com en les pel·lícules amb desenllaç obert. Què volen que els diga? Alguns dels guionistes de la continuació estem ací. Som nosaltres en la mesura que puguem influir en les institucions i amb la nostra acció social quotidiana els que l'escriurem. Esperem, amb tot, que la pel·lícula siga ben llarga i ens perdure moltes generacions.

Josep Alandete

|